

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE ENFLASYON VE EKONOMİK BÜYÜME (1950-2015)

Yrd. Doç. Dr. Mevlüt TATLIYER

İstanbul Medipol Üniversitesi, (mtatliyer@medipol.edu.tr)

ÖZET

Bu çalışmada 1950'lerden 2015'e kadar Türkiye'de ekonomik büyüme ve enflasyonun seyri ve bu ikisi arasındaki ilişki incelenmiş ve aralarındaki nedensellik ilişkisinin niteliği betimsel analizle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sonuçta ise Türkiye'de ekonomik krizlerin ve bu krizlere eşlik eden bütçesel sıkıntıların parasallaşma yoluyla enflasyon oranının ciddi biçimde yükselmesine yol açtığı, bu açıdan yüksek enflasyonun ekonomik resesyonların ve krizlerin bir nedeni olmaktan çok sonucu olduğu anlaşılmıştır. Öte yandan, daha yüksek ılımlı enflasyonun daha yüksek ekonomik büyümeye eşlik edebildiği ortaya konulmaya çalışılmış, böylece enflasyon ile ekonomik büyüme arasında özellikle ılımlı enflasyon oranlarının cari olduğu dönemlerde olumsuz bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Ekonomik Büyüme, Ekonomik Kriz, Siyasi İstikrarsızlık, Türkiye Ekonomisi.

INFLATION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKISH ECONOMY (1950-2015)

ABSTRACT

In this study, I analyzed economic growth, inflation and the relationship between these variables from 1950s to 2015 for the Turkish economy, and tried to ascertain causal relationship between them with narrative method. Findings indicate that economic crises and accompanying budget problems result in much higher inflation rate through monetization, and high inflation is more of a result than a cause of economic recessions and crises. In addition, I tried to show that higher moderate inflation can accompany higher economic growth, and reached the conclusion that there is no negative relationship between economic growth and moderate inflation.

Keywords: Inflation, Economic Growth, Economic Crisis, Political Instability, Turkish Economy.

1. Giriş

Makroekonomi disiplini Keynesçi iktisat ile birlikte ortaya çıkmış, bu süreçte milli gelir hesaplamalarının ilk defa yapılmaya başlanmasıyla birlikte ekonomik büyüme kavramı iktisat biliminde kendisine çok önemli bir yer edinmeye başlamıştır. Günümüzde iktisat biliminde en önde gelen kavramın bu açıdan ekonomik büyüme olduğu rahatlıkla söylenebilir. Öte yandan, Keynesçi iktisat başlangıçta bir enflasyon teorisi geliştirmemiş ve enflasyonu temel bir problem olarak görmemiştir. Hatta, 1960'larda ortaya çıkan Phillips eğrisi yaklaşımı Keynesçi iktisatçılar tarafından ciddi biçimde benimsenmiş ve ılımlı enflasyon tam istihdama giden yolda katlanılması gereken ve kabul edilebilir bir maliyet olarak görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte politika yapımcılar da Phillips eğrisi yaklaşımını ciddi biçimde benimsemiştir. Öte yandan, 1970'li yıllarda Bretton Woods sistemi çökmüş ve birçok ülkede ekonomik krizle yüksek enflasyon birlikte yaşanmıştır. Bu dönemde Keynesçi iktisadın gözden düşmesine paralel bir şekilde, özellikle M. Friedman önderliğindeki Monetaristlerin de katkısıyla enflasyona dönük bakış açısında önemli bir değişiklik yaşanmış ve enflasyon her ne pahasına olursa olsun sakınılması ve ortadan kaldırılması gereken parasal bir faktör olarak görülmeye başlanmıştır.

Bretton Woods sisteminin çökmesinden sonra başlayan *neoliberal* dönemde ekonomik ve finansal sistemde önemli değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Sabit kurların yerini dalgalı kurlar ve sermaye kontrollerinin yerini küresel ölçekte tam bir sermaye serbestisi almış, finansal sistem neredeyse tamamen serbestleştirilmiş ve deregüle edilmiştir. Bu süreçte devlete yönelik bakış açısında da önemli değişiklikler yaşanmış, önderliğini ABD'de Reagan, İngiltere'de de Thatcher yönetiminin yaptığı devleti küçültme ve özelleştirme hareketleri birçok ülkede yaşanmaya başlamıştır.

Faiz oranları üzerinde devlet kontrolünün olduğu, sermaye hareketlerinin kısıtlı olduğu, merkez bankalarının asli vazifelerinin sabit döviz kuru seviyesini korumak olduğu Bretton Woods sisteminde para politikasının çok fazla hareket alanı olmamış ve merkez bankaları oldukça geri planda kalmıştır. Öte yandan, 1980'lerden itibaren küresel ölçekte sermaye hareketlerinin tam anlamıyla serbestleştirilmesi, döviz kurlarının özgür bir şekilde dalgalanmaya bırakılması, faiz oranları üzerindeki devlet kontrollerinin ortadan kaldırılması, finansal sistemin neredeyse tamamen deregüle edilmesi ve serbestleştirilmesi neticesinde para politikası daha önce hiç olmadığı kadar önemli hale gelmiş, merkez bankaları daha önce hiç olmadığı kadar ön plana çıkmıştır. Yine, Monetarist yaklaşım bu süreçte para politikası anlayışı üzerinde önemli düzeyde etkili olmuştur. Bu çerçevede, para politikasının Keynesçi anlayış çerçevesinde konjonktüre karşıt olarak ekonomik büyümeyi desteklemeye çalışmaması gerektiği, parasal büyüklüklerin nihai tahlilde reel ekonomi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olamayacağı ve paranın uzun vadede yansız olduğu fikri benimsenmiştir.

Bu gelişmelere paralel olarak, 1980'li ve 1990'lı yıllarda küresel ölçekte merkez bankacılığı anlayışında önemli gelişmeler olmuş, merkez bankalarının bağımsızlığına büyük vurgu yapılmaya başlanmıştır. Yine, 1990'lı yıllarla birlikte birçok ülkede *enflasyon hedeflemesi* rejimi benimsenmeye başlanmış, merkez bankalarının asli vazifesinin reel ekonomiyi etkilemek değil, *fiyat istikrarını* sağlamak olduğu fikri geniş kabul görmüştür. Bu noktada, yüksek enflasyonun ekonomik büyümeye ciddi biçimde zarar vereceği, merkez bankalarının para politikasıyla ekonomik büyümeyi desteklemeye çalışması durumunda ortaya çıkacak enflasyonist etkilerin ekonomik büyümeyi yükseltmek bir yana daha da düşüreceği anlayışı benimsenmiştir. Öte yandan, enflasyonun bir şekilde (ki hangi şekilde olduğunun bir önemi yoktur) yükselişe geçtiği durumlarda ekonomik büyüme ve istihdam düzeyi üzerinde olumsuz etkileri olsa da sıkı para politikasının uygulanarak fiyat istikrarını sağlanması gerektiği iddia edilmiştir. Bu politika kısa vadede ekonomik büyümeyi düşürücü ve işsizlik oranını yükseltici bir etkiye sahip olacak olsa da, fiyat istikrarı sağlanacağı için uzun vadede sıkı para politikasının reel ekonomi üzerindeki etkisinin pozitif olacağı anlayışı birçok merkez bankası tarafından benimsenmiştir.

Sonuç olarak, 1980'li yıllarda ortaya çıkan neoliberal anlayış çerçevesinde, *sadece* fiyat istikrarını sağlayarak ve bu uğurda kısa vadede katlanılması gereken her türlü fedakârlığa katlanarak merkez bankalarının reel ekonomiye en büyük katkıyı yapabileceği anlayışı benimsenmiştir. (Öte yandan, 2008 kriziyle birlikte finansal sistemin de reel ekonomi üzerinde önemli bir risk faktörü olabileceği anlaşılmış, finansal istikrarın da fiyat istikrarı kadar önemli olduğu görüşü yaygınlık kazanmıştır.)

Öte yandan, literatürde ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiye dönük olarak yapılan ampirik çalışmalarda ortaya net bir resim çıkarılamamıştır. Bazı çalışmalarda enflasyonist ortamın ekonomik büyüme

üzerinde ciddi biçimde olumsuz etkilerinin olduğu iddia edilirken, diğer çalışmalarda ılımlı enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin olmadığı, hatta belirli düzeyde bir enflasyonun ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Diğer taraftan, örtük veya açık bir şekilde uygulanan enflasyon hedeflemesi rejiminin uzun vadede ekonomik büyümeyi destekleyeceği mi yoksa ekonomik büyümeye köstek mi olacağı noktasında da bir görüş birliğine varılamamıştır. Bazı çalışmalarda daraltıcı para politikalarının uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin olmadığı sonucuna varılırken, bazı çalışmalarda ise bu politikaların sonucunda ortaya çıkan kısa vadeli etkilerin uzun vadeli sonuçlarının olabileceği ve olduğu sonucuna ulaşılmıştır. (2008 krizinden sonraki süreçte başta ABD merkez bankası Fed ve Avrupa Birliği merkez bankası ECB olmak üzere bazı merkez bankalarının ekonomik büyümeyi *desteklemek* üzere enflasyon oranını *arttırmaya* çalışmaları da 1980'lerde ortaya çıkan para politikası anlayışında kırılmalar yaşanmaya başladığını göstermiştir. Yine ECB ve İsveç ile Danimarka gibi bazı Avrupa ülkeleriyle Japonya'da merkez bankalarının politika faiz oranlarının 2016 itibarıyla *negatif* olması da bu noktada oldukça önemlidir.)

Karmaşık ekonomik süreçler sonucunda ortaya çıkan enflasyon ve üretim düzeyi gibi büyüklükleri inceleyen ampirik çalışmalarda elde edilen sonuçlar, doğal olarak, yer yer birbiriyle çelişmekte ve sonuçta konuyla ilgili net bir anlayış geliştirilememektedir. Öte yandan, ikinci bölümde görüleceği üzere, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında lineer olmayan bir ilişki olduğuna yönelik olarak literatürde birikmeye başlayan bulgular, söz konusu ilişkinin tarihsel boyutunun incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu yaklaşım, aynı zamanda, ekonomik gelişmelerin arkasında yatan dinamikleri anlama noktasında oldukça faydalı olma potansiyeline sahiptir. Bu açıdan, bu çalışmada Türkiye'de ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişki tarihsel perspektiften betimsel bir şekilde analiz edilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ilgili literatürün genel bir fotoğrafı çekilmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler kısaca incelenecektir. Dördüncü bölümde Türkiye'de ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişki betimsel analizle ortaya konulmaya çalışılacaktır. Genel değerlendirme ve tartışma bölümü ile birlikte çalışma nihayete erecektir.

2. Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Arasındaki İlişkiye Dair Literatür

Bu bölümde ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiye dair literatürün genel bir fotoğrafı çekilmeye çalışılmıştır. Genel olarak bakıldığında, ampirik çalışmalar iki ana gruba ayrılmaktadır. İlk gruptaki çalışmalar, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında (genelde) lineer bir ilişkinin olduğu savından hareket etmişler ve çoğunlukla da arada negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır (Bittencourt, 2012; Burdekin, Denzau, Keil, Sitthiyot, ve Willett, 2004; Grier ve Grier, 2006; Guerrero, 2006; Gylfason ve Herbertsson, 2001; Valdovinos, 2003; Wilson, 2006).

Gylfason ve Herbertsson (2001), 1960-1992 yılları arasında, mevcut verilerle analiz edilebilecek maksimum sayıda ülkeyi analize dâhil etmeye çalışmış ve göreceli olarak düzgün veriye sahip olan 109 ülkeyi incelemişlerdir. Sonuçta, söz konusu dönem için yükselen enflasyonun ekonomik büyümeyi geriletmediği sonucuna ulaşmışlardır. Yaptıkları regresyon analizine göre, enflasyonun yüzde 5'ten yüzde 50'ye yükselmesi kişi başı GSYH'ı yüzde 0.6 ilâ 1.3 arasında düşürmektedir. Öte yandan, enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin *lineer olmadığı* sonucuna ulaşmışlardır. Bu bağlamda, enflasyondaki yüzde 45 puanlık artış, başlangıçta yüksek enflasyon yaşanan ülkeye kıyasla başlangıçta düşük enflasyon olan ülkedeki ekonomik büyümeyi daha çok etkilemektedir. Yine, enflasyon oranının yüzde 10-20 düzeyinden daha yüksek olduğu ülkelerde enflasyonun ekonomik büyümeye zarar verdiği sonucuna ulaşmışlardır.

Valdovinos (2003) ise enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi 8 Latin Amerika ülkesi için 1970-2000 yılları arasında regresyon yöntemiyle ve Baxter-King filtresi kullanarak analiz etmiştir. Regresyon analizinde bütün ülkeler için ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki negatif ilişki zayıf ve küçük çıkarken, Baxter-King filtresinin kullanılmasıyla ve değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiye odaklanılmasıyla birlikte daha net ve güçlü bir negatif ilişkiye dair bulgular elde edilmiştir.

Burdekin ve diğerleri (2004) de 1965-1992 yılları arasında 72 sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülke için yaptıkları GLS analizlerinde tek haneli rakamlardan daha büyük enflasyon oranlarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Guerrero (2006) ise 1949-2002 yılları arasında 127 ülke için geçmiş hiperenflasyon tecrübesinin ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırdığı makalesinde, geçmişte hiperenflasyon yaşayan

ülkelerin daha sonraki süreçte daha düşük enflasyon oranları görme eğiliminde olduğu ve daha düşük enflasyon oranlarının da bu ülkeler için daha yüksek ekonomik büyüme oranları anlamına geldiği sonucuna ulaşmıştır.

Grier ve Grier (2006) enflasyonun ve enflasyon belirsizliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 1972-2001 yılları arasındaki aylık verileri kullanarak Meksika ekonomisi için GARCH-M modeli yardımıyla analiz etmişlerdir. Sonuç olarak da, enflasyon belirsizliğinin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin olduğunu, enflasyon belirsizliği kontrol edildiğinde enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde direkt bir etkisinin olmadığını, bununla birlikte enflasyon yükseldikçe enflasyon belirsizliğinin de arttığını ve sonuç olarak da yüksek enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki nihai etkisinin negatif olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Wilson (2006) ise Japon ekonomisi için 1957-2002 yılları arasındaki çeyreklik verileri kullanarak gerçekleştirdiği EGARCH-M analizinde, enflasyon belirsizliğinin enflasyonu arttırdığı ve ortalama ekonomik büyümeyi düşürdüğü sonucuna ulaşmıştır.

Son olarak, Bittencourt (2012), 1980'ler ve 1990'ların başında hiperenflasyon yaşayan dört Latin Amerika ülkesinde, enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1970-2007 yılları arasındaki veriyi panel regresyon analiziyle incelemiş, enflasyonun gerçekten de bu ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde zararlı olduğu sonucuna ulaşmıştır.

İlk gruptaki diğer çalışmalarda ise enflasyon ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olabileceği ortaya konulmuş, yapılan birçok analizde ortaya çıkarılan negatif yönlü ilişkinin, daha çok çok yüksek enflasyon oranları görülen gelişmekte olan ülkelerin analizlere dâhil edilmesi sonucunda ortaya çıktığı iddia edilmiştir (Black, Dowd, ve Keith, 2001; Bruno ve Easterly, 1998; Mallik ve Chowdhury, 2001).

Bruno ve Easterly (1998) enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki negatif ilişkinin ancak yüksek frekanslı verilerde ve aşırı derecede yüksek enflasyonun varlığında ortaya çıktığını, uzun vadeli ekonomik büyüme ve enflasyon serileri arasında bir korelasyon olmadığını ifade etmişlerdir. Ayrıca, belirli bir eşğin üzerindeki yaşanan enflasyonist süreçleri, başka bir deyişle dönemsel enflasyon krizlerini analiz etmenin, ampirik çalışmalarda yaşanan uyumsuzlukları ortadan kaldıracığını iddia etmişlerdir. Yaptıkları ampirik çalışmada 31 ülkeyi 1961-1994 yılları arasında analiz etmişler ve bu süreçte 41 enflasyon krizi belirlemişlerdir. Enflasyon krizi eşğini de yüzde 40 enflasyon olarak belirlemişlerdir. Sonuç olarak ekonomik büyümenin enflasyon krizlerinin yaşandığı süreçte hızla gerilediği, enflasyon düştükten sonra da hızlı ve güçlü bir şekilde tekrardan yükseldiği bulgusuna ulaşmıştır.

Mallik ve Chowdhury (2001) dört güney Asya ülkesini vektör hata düzeltme modeli (VECM) kullanarak inceledikleri çalışmalarında enflasyon ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Belirtmek gerekir ki çalışmada incelenen dört ülkenin de ilgili dönemde ortalama enflasyon oranları yüzde 10'un altındadır.

Black ve diğerleri (2001) ise 1963-1989 ve 1983-1994 dönemleri için ABD ekonomisini eyalet bazında inceledikleri çalışmalarında enflasyon ile ekonomik büyüme arasında, enflasyon düşüş trendinde iken pozitif yönlü, enflasyon yükseliş trendinde iken de negatif yönlü bir ilişki bulmuşlardır. Onlara göre, birçok çalışmada elde edilen negatif ilişki *yüksek enflasyona sahip olan ülkelerin analiz edilmesi dolayısıyladır* ve ABD gibi düşük enflasyona sahip olan bir ülke için elde edilen bu sonuçlar pek de anlamlı değildir.

İkinci gruptaki çalışmalar ise 2000'li yıllarla birlikte popülerleşmeye başlamıştır. Bu çalışmalarda, ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkinin lineer olmadığı, enflasyon oranının ancak belirli bir eşği aştıktan sonra ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği savından hareket edilmiştir (Eggoh ve Khan, 2014; López-Villavicencio ve Mignon, 2011; Omay ve Kan, 2010; Pollin ve Zhu, 2006; Vaona ve Schiavo, 2007; Vinayagathan, 2013). Bu *eşik çalışmalarında* ise sanayileşmiş (yüksek gelirli) ve gelişmekte olan (orta veya düşük gelirli) ülkeler için farklı düzeylerde eşik değerlerine ulaşılmıştır. Bulunan eşik değerleri ise genel olarak, *ilk gruptaki ülkeler için yüzde 3-5, ikinci gruptaki ülkeler içinse yüzde 15-30 civarında olmuştur*.

Pollin ve Zhu (2006) lineer olmayan regresyon tahmini yoluyla 1961-2000 dönemi için düşük ve orta gelirli 80 ülkeyi analiz ettikleri çalışmalarında, yüzde 15-18 enflasyon oranı eşğine kadar, daha yüksek enflasyonun GSYH üzerinde ılımlı bir *pozitif* etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Sonuç olarak da, düşük ve orta gelirli ülkelerin, enflasyon oranının yüzde 10 veya bunun biraz üstünde olmasına izin vermelerinin daha yüksek ekonomik büyüme anlamına geleceğini ifade etmişlerdir.

Vaona ve Schiavo (2007) ise 1960-1999 yılları arasında 167 ülkeyi parametrik olmayan ve yarı parametrik IV analizi çerçevesinde inceledikleri çalışmalarında, sanayileşmiş ülkeler için yüzde 12 düzeyinin eşik değeri olduğu, bu orandan düşük enflasyon düzeylerinin ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisinin olmadığı, daha yüksek enflasyon düzeylerinin ise ekonomik büyümeye zarar verdiği sonucuna ulaşmışlardır. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümelerinde görülen yüksek dalgalanmanın analizlerinde herhangi bir eşik değerin bulunamamasına yol açtığını ifade etmişlerdir.

Omay ve Kan (2010) da 6 sanayileşmiş ülke için 1972-2005 yılları arasında PSTR, SURE-GLS ve CCE analiziyle ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sonuç olarak da PSTR modeli için yüzde 2.52'nin, SURE-GLS modeli için yüzde 3.18'in ve CCE modeli için de yüzde 2.42'nin üzerindeki enflasyon oranlarında, ekonomik büyüme ve enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişkinin bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

López-Villavicencio ve Mignon (2011), 44 ülkeye dair 1961-2007 dönemine ait verileri PSTR ile GMM modellerine dayanarak analiz ettikleri ampirik çalışmalarında, enflasyonla ekonomik büyüme arasında doğrusal olmayan bir ilişki olduğu, belirli bir eşığe kadar enflasyonun ekonomik büyümeyi desteklediği, ancak bu eşik aşıldıktan sonra enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilerinin ortaya çıkmaya başladığı bulgusuna ulaşmışlardır. Söz konusu eşığı ise gelişmekte olan ülkeler için yüzde 17.5, sanayileşmiş ülkeler için ise yüzde 2.7 olarak bulmuşlardır.

Vinayagathan (2013) ise gerçekleştirdiği ampirik çalışmada enflasyon oranı için bir eşik değeri belirlemeye çalışmıştır. 1980-2009 yılları arasında 32 Asya ülkesini incelediği çalışmada, yüzde 5.43'ü eşik değeri olarak bulmuş, bu oranın üzerindeki enflasyonun ekonomik büyümeye zarar verirken, bu oranın altındaki enflasyonun ise ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Eggoh ve Khan (2014) da 102 ülkeyi PSTR ve GMM analizi yaparak inceledikleri çalışmalarında, enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin lineer olmadığına ve daha yüksek enflasyonun ekonomik büyümeye zarar verirken daha düşük enflasyonun ekonomik büyümeyi yükselttiği belirli bir eşik enflasyon oranının bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Yine, gelir seviyesi daha yüksek olan ülkelerde söz konusu eşığın daha düşük olduğu da elde ettikleri bulgular arasındadır. Söz konusu eşığı ise, sanayileşmiş ülkeler için yüzde 3.4, üst-orta gelir grubundaki ülkeler için yüzde 10, alt-orta gelir grubundaki ülkeler için yüzde 13, son olarak düşük gelir grubundaki ülkeler için yüzde 20 olarak bulmuşlardır.

3. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Faktörler

Ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişkinin analizine geçmeden önce ekonomik büyümeyi etkileyen faktörleri incelemek faydalı olacaktır. Zira iktisat bilimindeki en kapsamlı kavram olarak ekonomik büyüme birçok faktörün etkileşimi sonucunda ortaya çıkmaktadır ve enflasyon nihai tahlilde bu faktörlerden ancak birisidir.

Ekonomik büyümeyi açıklamaya çalışan teoriler makroekonomi biliminin doğuşu sürecinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte, yani 1940'lı ve 1950'li yıllarda (tasarruf, yatırım ve sermayenin getirisi eksenli Keynesçi Harrod-Domar veya sermaye-emek eksenli Neoklasik Solow büyüme modelleri gibi) dışsal büyüme modelleri geliştirilmiş, fakat bu modeller ekonomik büyümeyi açıklama noktasında oldukça zayıf kalmışlardır. Daha sonraki otuz yıllık süreçte ise konuya olan ilgi ciddi biçimde zayıflamıştır. 1980'li ve 1990'lı yıllarla birlikte ilgi tekrar canlanmış ve bu dönemde teknoloji, beşeri sermaye, ölçek ekonomisi ve araştırma-geliştirme faaliyetleri gibi faktörlerin analize dâhil edilmeye çalışıldığı içsel büyüme modelleri (Arrow-Romer veya Lucas modeli gibi) oluşturulmuştur. Fakat bu modellerle de pek fazla bir ilerleme kaydedilememiştir.

Ekonomik büyüme literatüründe oldukça önemli görüş ayrılıkları bulunmasına rağmen, genel olarak incelendiğinde ortaya belirli motifler çıkmaktadır. *İlk olarak* eğitim düzeyi ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunduğu düşünülmektedir. Daha çok eğitim daha çok beşeri sermaye anlamına gelmekte, bu da genel anlamda ülkelerin ekonominin büyüme performansını geliştirici yönde bir etkiye sahip olmaktadır. *İkinci olarak* belirli bir eğitim düzeyi veri olarak kabul edildiğinde başlangıçta *daha düşük* kişi başı milli gelir düzeyine sahip olan ülkelerin daha hızlı büyüdüğü düşünülmektedir. Kişi başı milli gelir seviyesi daha düşük düzeylerde olan ve eğitime önem veren gelişmekte olan ülkeler gerçekten de sanayileşmiş ülkelerden daha yüksek düzeyde ekonomik büyüme oranlarına sahiptir. Bu açıdan ekonomik büyüme üzerinde bu şekilde bir *başlangıç koşulu* anlamlı görünmektedir. *Üçüncü olarak*, siyasi istikrara sahip olan ülkelerin daha hızlı büyüdüğü düşünülmektedir.

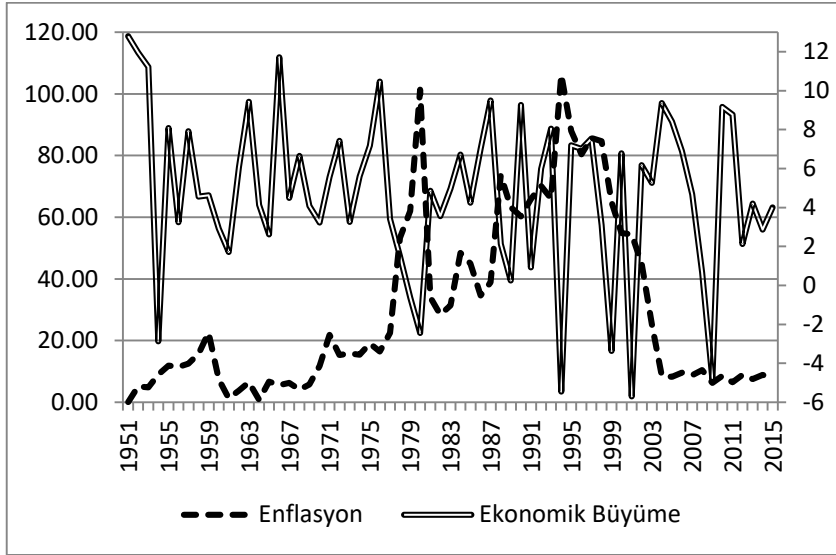
Siyasi istikrarsızlık iktisat politikalarını, yatırımları ve harcamaları sekteye uğratma ve ülkedeki ekonomik atmosferi bozma eğiliminde olmaktadır. Bunların yanı sıra; nüfus artış hızı, yatırım düzeyi, kamu harcamalarının düzeyi, finansal derinlik ve dış ticaret hacmi de ekonomik büyüme üzerinde söz sahibi olabilecek faktörler arasında değerlendirilmektedir (Bkz. Barro, 1989; Gregory, Romer ve Weil, 1992; Sala-i-Martin, 1997).

Sonuç olarak, kavramın genişliğiyle paralel olarak ekonomik büyüme üzerinde birçok faktör söz sahibidir ve her ülkenin kendine has dinamikleri o ülkeye özgü bir ekonomik büyüme performansının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yüzden de bir ülke ekonomisini ve ekonomik büyüme performansını *anlayabilmek* için ekonomik büyüme ile etkileşim halinde olan birçok faktörün göz önünde bulundurulması gerekmektedir ki enflasyon da bu faktörlerden birisidir. Bu bağlamda, çalışmanın bundan sonraki bölümünde Türkiye'nin 1950'den bu yana yaşadığı ekonomik gelişmeler enflasyon-ekonomik büyüme ekseninde incelenecektir.

4. Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Enflasyonun Tarihsel Seyri

İnceleme, 2. Dünya Savaşı'nın özel koşullarının ve etkilerinin ortadan kalktığı ve Türkiye'nin fiili olarak çok partili hayata geçtiği yıl olan 1950 ile başlatılmıştır ve dönemler enflasyonist özelliklerine göre birbirinden ayrılmıştır. İlk dönem, Türkiye'de düşük enflasyonun cari olduğu 1950-1969 dönemiyken, ikinci dönem yüksek enflasyonların yaşandığı 1970-2003 dönemidir. Nihayet, tekrardan düşük enflasyonun genel geçer olduğu 2004-2015 dönemi ise üçüncü ve son dönemdir. 1951'den 2015'e kadar Türkiye'de enflasyonun ve ekonomik büyümenin seyri Grafik 1'de görülmektedir.

Grafik 1. Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Oranı (1951-2015)

Kaynak: TÜİK. (<http://www.tuik.gov.tr> ve TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013 isimli eser). Enflasyon oranları ilgili yıldaki ortalama enflasyon oranını göstermektedir. Sol eksen enflasyon oranının ölçeği, sağ eksen ise büyüme oranının ölçeğidir.

Bu süreçte Türkiye'de enflasyon oranının seyri temelde üç alt gruba bölünebilir. 1951-1969 yılları arasındaki ilk bölümde enflasyon oranı yılda ortalama yüzde 7.2 ile oldukça düşük bir seviyede kalmıştır. Özellikle 1960'lı yıllarda enflasyon oranı ortalama yüzde 5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye 1970'li yıllarla birlikte oldukça yüksek enflasyon oranlarıyla tanışmıştır. 1970-2003 yılları arasında enflasyon yılda ortalama yüzde 47.8 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda (1990-1999) enflasyon yılda ortalama yüzde 76.7 ile çok yüksek düzeylere erişmiştir. Nihayet 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de enflasyon tekrardan tek haneli rakamlara inmiştir. 2004-2015 yılları arasında ortalama enflasyon yılda ortalama yüzde 8.3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1951-1969 dönemindeki ortalama enflasyon oranı olan yüzde 7.2'ye oldukça yakın bir orandır.

Tablo 1. Çeşitli Dönemler Bazında Ortalama Enflasyon Oranı, GSYH Büyüme Oranı ve Kişi Başı GSYH Büyüme Oranı

Dönem	Enflasyon	GSYH	KB GSYH
-------	-----------	------	---------

1951-1969	7.2	6.0	3.2
1970-2003	47.8	4.1	2.0
2004-2015	8.3	4.6	3.3
1951-2015	27.1	4.7	2.6

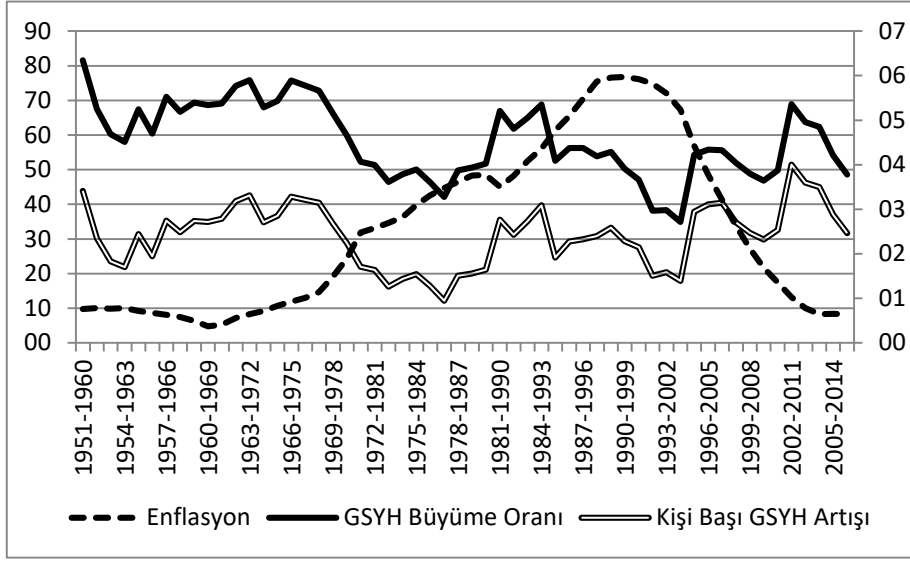
Not: Bu tabloda veriler ilgili dönemdeki genel ortalamayı göstermektedir. Enflasyon sütunu yıllık ortalama enflasyon oranını gösterirken, GSYH sütunu ortalama ekonomik büyüme oranını, KB GSYH sütunu ise ilgili dönemdeki ortalama kişi başı GSYH büyüklüğündeki değişimi (başka bir deyişle, kişi başı milli gelirdeki değişimi) göstermektedir. Kaynak: TÜİK.

Öte yandan, Türkiye’de bütün bu süreçte GSYH artışı (ekonomik büyüme) yılda ortalama yüzde 4.7 olarak gerçekleşirken, kişi başı GSYH artışı (kişi başı milli gelirdeki büyüme) yılda ortalama yüzde 2.6 olarak gerçekleşmiştir. 1951-1969 arası dönemde ekonomik büyüme yılda ortalama yüzde 6 ile uzun dönemli ekonomik büyümenin oldukça üzerinde gerçekleşirken, 1970-2003 arasında yılda ortalama yüzde 4.1, 2004-2015 yılları arasında da yüzde 4.6 olarak gerçekleşmiştir. 1990’lı yıllar (1990-1999), yılda ortalama yüzde 3.9 ile ekonomik büyüme açısından da oldukça kötü bir dönem olmuştur. Öte yandan, 1961-1969 döneminde kişi başı milli gelir artışı yılda ortalama yüzde 3.2 olarak gerçekleşirken, 1970-2003 döneminde yüzde 2’ye kadar düşmüştür. Kişi başı milli gelirdeki artış 2000’li yıllarla birlikte önemli ölçüde iyileşerek 2004-2015 sürecinde yılda ortalama yüzde 3.3 olarak gerçekleşmiştir.

Enflasyonun ve özellikle ekonomik büyümenin oldukça inişli çıkışlı bir seyre sahip olması, bu oranların zaman içindeki seyrini analiz etmeyi güçleştirmektedir. Bu yüzden söz konusu verilere ait 10 yıllık hareketli ortalama serileri oluşturulmuştur. Grafik 2’de bu seriler görülmektedir. Hareketli ortalamalarda rahat bir şekilde görülebildiği üzere Türkiye’de enflasyon 1970’lerde yönünü yukarı çevirmiş ve 1990’ların sonunda zirveyi görmüştür. Öyle ki 1960-1969 döneminde yüzde 4.8 ile dibi gören enflasyon oranı, 1990-1999 döneminde yüzde 76.7 ile tüm zamanların zirvesini gördükten sonra hızlı bir şekilde düşmüştür. Öyle ki 2006-2015 döneminde ortalama enflasyon yüzde 8.3 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ekonomisinin büyüme performansı oldukça sıra dışı bir şekilde önemli ölçüde inişli çıkışlıdır. Öyle ki, 10 yıllık hareketli ortalamalar alındığında dahi söz konusu dalgalanma ortadan kalkmamaktadır. Ekonomik büyüme bazı dönemlerde genel trendin oldukça üzerine çıkarken, bazı dönemlerde oldukça altında kalmıştır. Öte yandan, ekonomik performans oldukça döngüsel bir seyir izlemiştir. Bu çerçevede, 1966-1975, 1984-1993 ve (kısmen) 2002-2011 zirve dönemlerinin (ekonomik büyüme bu dönemlerde yılda ortalama (sırasıyla) yüzde 5.9, 5.4 ve 5.4 şeklinde gerçekleşmiştir) akabinde, ekonomik büyüme oranları hızlı bir şekilde düşmüş ve yaklaşık 10’ar yıl sonra dip dönemleri yaşanmıştır. Şöyle ki, ortalama yüzde 5.9 ekonomik büyüme sağlanan 1966-1975 zirvesinden sonra ortalama yüzde 3.3 ekonomik büyümeyle 11 yıl sonra 1977-1986 döneminde dip yaşanmış, benzer şekilde ortalama yüzde 5.4 ekonomik büyüme sağlanan 1984-1993 zirvesinden 10 yıl sonra ortalama yüzde 2.7 ekonomik büyümeyle 1994-2003 döneminde dip görülmüştür. Son olarak 2002-2011’deki ortalama yüzde 5.4 ekonomik büyümeyle görülen zirveden sonra 2006-2015 döneminde ekonomik büyüme ortalamada yüzde 3.8 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 2. Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Oranı (Hareketli Ortalama) (1951-2015)

Kaynak: TÜİK. (<http://www.tuik.gov.tr> ve TÜİK İstatistik Göstergeler 1923-2013 isimli eser). Veriler 10 yıllık hareketli ortalamalardır. Enflasyon oranları ilgili yıldaki ortalama enflasyon oranını göstermektedir. Sol eksen enflasyon oranının ölçeği, sağ eksen ise ekonomik büyüme ve kişi başı GSYH artışı oranının ölçeğidir.

4.1. 1950-1969 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Enflasyon

2. Dünya Savaşı, dünyada siyasi ve ekonomik yapı üzerinde önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. İki savaş arası dönemde dünyada yaşanan önemli ekonomik ve siyasi sıkıntılardan alınan dersler sonucunda, küresel ölçekte istikrarlı bir ekonomik sistem kurulmaya çalışılmıştır. Bretton Woods sistemi olarak adlandırılan bu sistemde, uluslararası sermaye hareketleri oldukça kısıtlı olmuş ve faiz oranları devletler tarafından kontrol edilmiştir. Yine, bu sistemde sabit kur sistemi cari olmuştur. Bu süreçte kurulan İMF de ödemeler bilançosunda yaşanabilecek sıkıntıların küresel ekonomik istikrarı tehlikeye atmaması için bir tür *uluslararası fon sağlayıcısı* olarak düşünülmüştür. GATT da iki savaş arası dönemde ciddi biçimde daralan uluslararası ticareti tekrardan canlandırmak amacıyla kurulurken, Dünya Bankası savaş döneminde ekonomileri ve ekonomik altyapıları ciddi biçimde zarar gören ülkelere kredi sağlamak hedefiyle oluşturulmuştur. Bu dönemde hayata geçirilen Marshall planı ise, hem yeni kurulan ve ekseninde Amerikan doları olan finansal sisteme işlerlik kazandırmak hem de savaşta çok ciddi darbe alan Avrupa ülkelerinin ekonomilerine can suyu sağlamak amacıyla ABD tarafından hayata geçirilmiştir. Böylece savaş sonrası dönemde sanayileşmiş ülkelerde yeni bir dönem başlamıştır.

Öte yandan, bu dönemde gelişmekte olan ülkelerin dünya ekonomisine ve küresel piyasalara entegrasyonu gibi bir politika hayata geçirilmemiştir. Bu politikanın hayata geçirilmesi için 1980'leri beklemek gerekecektir. Bu süreçte, gelişmekte olan ülkeler ithal ikameci bir iktisat politikası izlemeleri gerektiği yönünde teşvik edilmiştir. Dahası, bu ülkelere Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde, tarım ürünlerinde uzmanlaşmalarının kendileri için en iyisi olacağı telkin edilmiştir. Türkiye'ye 1950'lerde sanayileşmiş ülkeler ve İMF gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan tavsiyeler de bu şekilde olmuştur. Bununla birlikte, savaş sonrası dönemde dünya ideolojik olarak temelde iki kampa ayrılmıştır. Türkiye de bu süreçte kendisini demokrasi kampında bulmuş ve 1946'da resmen, 1950'de de fiilen demokrasiye geçmiştir.

Türkiye'nin toplumsal dokusu ve ekonomik yapısı 1950'lerle birlikte ciddi biçimde değişmeye başlamıştır. Bu dönemde insanların çok büyük oranda kırdaki yaşadığı, tarımla geçindiği, gelir düzeyinin oldukça düşük olduğu bir Türkiye vardır. Türkiye 1950'lerin başında Marshall planı ve uluslararası kredilerin yardımıyla tarımda ciddi bir makineleşme sürecine girmiştir. Örneğin, daha önceleri çok az düzeyde bulunan traktör ciddi bir yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Kamyon başta olmak üzere diğer motorlu araçların sayısında da bu dönemde ciddi bir artış olmuştur. Bunlara paralel olarak Türkiye'de bu süreçte karayolları hareketi başlamıştır. Yolun yanı sıra su,

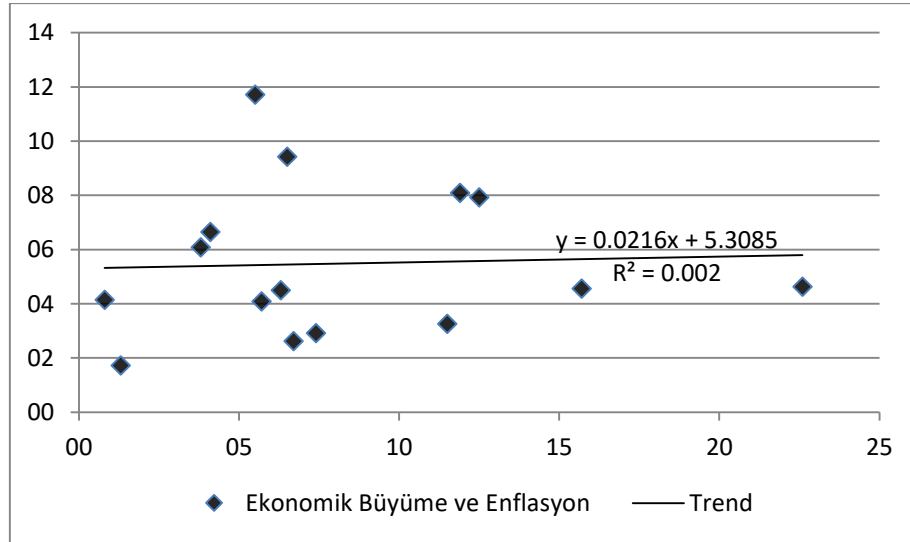
kanalizasyon ve elektrik gibi altyapı hizmetleri de 1950'lerle birlikte yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmelere paralel olarak, 1950'lerden ve özellikle 1960'lardan itibaren Türkiye'de önemli bir şehirleşme süreci başlamış ve sadece 30-40 yılda Türkiye, nüfusun ağırlıklı olarak kırdan şehre yaşadığı bir ülkeye dönüşmüştür.

Dünyadaki hâkim iktisat politikası anlayışına paralel olarak, Türkiye 1980'lere kadar ithal ikameci bir iktisat politikası izlemiş ve dış dünyaya oldukça kapalı kalmıştır. Yüksek gümrük duvarları, ithalat kotaları ve ithalat yasakları bu dönemde genel geçer uygulamalar arasında olmuştur. Yine devlet faiz oranları üzerinde kontrol uygulamış ve uluslararası sermaye hareketlerini de sıkı bir şekilde kontrol etmiştir. Hatta 1984'e kadar yurtiçinde yerleşiklerin bankalarda döviz hesabı açması yasak olmuştur. Bu dönemin bir başka tanımlayıcı özelliği de sabit kurdur.

Türkiye'nin dış ticaret hacmi bu yaşananlara paralel olarak 1980'lere kadar oldukça cılız kalmıştır. Türkiye genel olarak tarım ürünleri ihraç etmiş ve bunun karşılığında çok kısıtlı düzeyde bir ithalat gerçekleştirebilmiştir. Uluslararası sermaye hareketlerinin oldukça kısıtlı olması ve buna paralel olarak devletin pek fazla borçlanma imkânının bulunmaması da Türkiye'nin bu süreçte sık sık döviz darboğazına girmesine neden olmuştur. Özellikle 1970'lerde yaşanan ve birçok filme konu olan tüp gaz, yağ, petrol vs. kuyruklarının temelinde bu durum yatmaktadır.

Türkiye'de 1946'da yapılan devalüasyonla birlikte 1 doların fiyatı 1.31 TL'den 2.80 TL'ye çıkarılmıştır. Türk lirasının değerindeki bu ciddi azalış, ihraç ürünlerinin fiyatını önemli ölçüde düşürmüştür. İhracatta tarımsal ürünlerin payının çok yüksek olması ve bu ürünlerin fiyat esnekliğinin oldukça düşük olması devalüasyonla birlikte ihracattan elde edilen gelirlerin düşmesine neden olmuştur. 1950'li yıllarla birlikte ithalatı büyük ölçüde serbestleştiren, makineleşme sürecine giren ve sanayileşmeye çalışan Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı 1950'de yüzde 92'den 1952'de yüzde 65'e kadar düşmüştür. Böylece Türkiye bu süreçte ciddi bir ödemeler bilançosu sıkıntısı yaşamaya başlamış, devlet de dış ticareti yeniden ciddi biçimde kontrol altına almayı ve içe kapanmayı seçmiş ve sonuçta gerek ihracat gerekse de ithalat düzeyi 1953'ten 1958'e kadar aralıksız bir şekilde düşerek, 1958'de 1953'teki seviyesinin yaklaşık üçte birine kadar gerilemiştir. Ekonomik büyüme de 1950-1953 döneminde yılda ortalama yüzde 10'un üzerinde gerçekleşmiş, dış ticarete yaşanan sıkıntıların akabinde 1954-1959 sürecinde yılda ortalama yüzde 4.3'e kadar gerilemiştir.

Grafik 3. Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Oranları (1955-1969)

Not: Dikey eksen (y) ekonomik büyüme oranını, yatay eksen (x) enflasyon oranını göstermektedir.

Türkiye'de kamu harcamaları 1950-1960 döneminde ciddi şekilde yükselmiştir, fakat vergi gelirlerindeki artış kamu harcamalarındaki artışa ulaşamamıştır. Bu dönemde vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılama

oranı yüzde 70'de kalmıştır. Geri kalan kısım ise borçlanma ve özellikle parasallaşma (TCMB'den avans kullanımı) ile sağlanabilmiştir. Ancak 1960'ların başında kamuda bütçe denkliliğinin az veya çok sağlanmasıyla birlikte parasallaşma azalmış ve enflasyon oranları da önemli ölçüde düşmüştür. Bu yaşananlara paralel bir şekilde, 1950-1953 döneminde oldukça düşük düzeyde seyreden enflasyon daha sonra yükselişe geçmiş ve 1954-1959 döneminde yılda ortalama yüzde 14.7 olarak gerçekleşmiştir. 1960-1969 döneminde ise enflasyon ortalama yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. Burada vurgulanması gereken nokta, 1950-1960 döneminde ekonomik büyümedeki azalmanın ve kamu bütçesindeki bozulmanın enflasyon oranında yükselişe yol açtığı, genel ekonomide ve kamu bütçesinde tekrar istikrar sağlandıktan sonra enflasyon oranının da düştüğüdür. Bu açıdan, nedenselliğin yönü ekonomik büyümeden ve özellikle kamu bütçesinden enflasyona doğru (ekonomik görünümün ve özellikle kamu bütçesinin bozulup parasallaşma ile birlikte enflasyon oranının yükselmesi) gibi görünmektedir.

Bu açıdan, söz konusu süreçte enflasyondaki yükselişin ekonomik büyümeyi düşürdüğü şeklinde bir analiz hatalı olacaktır. Daha sonraki süreçte yaşananlar da bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Ortalama yüzde 15.6 enflasyon görülen 1956-1959 döneminde ortalama ekonomik büyüme yüzde 5.1 olarak gerçekleşirken, ortalama yüzde 5.2 enflasyonun görüldüğü 1960-1970 döneminde ise ekonomik büyüme ortalama yüzde 5.2 olarak gerçekleşmiştir. Bu noktadan hareketle de, yüzde 16 enflasyonun ekonomik büyüme üzerine olumsuz bir etkisinin olduğunu söylemek zordur. Yine, Grafik 3'te görülebileceği üzere, ödemeler dengesi sıkıntılarının yaşandığı ve bir geçiş dönemi hüviyetindeki 1950-1954 dönemi dışarıda bırakıldığında ve 1955-1969 dönemine bakıldığında, ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki korelasyon sıfır düzeyinde çıkmaktadır.

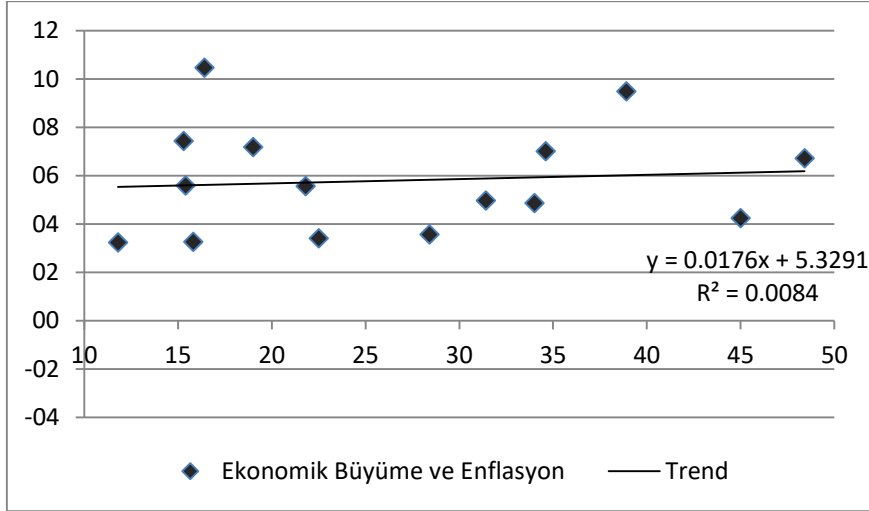
4.2. 1970-2003 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Enflasyon

1970'li yıllar Türkiye'de gerek siyasi gerekse de ekonomik olarak epey çalkantılı geçmiştir. Enflasyon oranı 1970-1977 arasında ortalama yüzde 17.2 olarak gerçekleşmiş, bu dönemde ortalama ekonomik büyüme ise yüzde 5.8 olmuştur. 1977'den sonra Türkiye'nin içine girdiği ekonomik ve siyasi bunalım neticesinde ekonomik büyüme oranı hızla gerilemiştir. Borçluluk düzeyi ciddi şekilde artan devlet merkez bankasından önemli düzeyde avans kullanmaya başlamış ve enflasyon oranı bu dönemde ciddi şekilde yükselmiştir. 1978-1980 yılları arasında ortalama enflasyon yüzde 72 olarak gerçekleşirken, ekonomik büyüme ise ortalama yüzde -0.5 olmuştur. 1981-1987 arasındaki dönemde ise Türkiye ekonomisi toparlanmış ve ortalama ekonomik büyüme oranı yüzde 5.8'e çıkmıştır. Enflasyon oranı ise ancak (ortalama) yüzde 37 düzeyine inmiştir. Bu dönemde yüzde 30'lar ve 40'lar düzeyindeki enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin bulunduğunu söylemek oldukça zordur. Grafik 4'te de görülebileceği üzere, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi kaosun pençesinde olduğu 1978-1980 dönemi dışarıda tutulduğunda, 1970-1987 döneminde ekonomik büyüme ile enflasyon arasında neredeyse hiç korelasyon yoktur.

Devletin bütçe açıklarını kapatma noktasında parasallaşmaya daha çok bel bağlaması sonucunda ortalama enflasyon oranı 1988-2001 sürecinde ortalama yüzde 72.8 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde yaşanan 5 ekonomik krizin etkisiyle (1988-1989, 1991, 1994, 1999, 2001) ortalama ekonomik büyüme ancak yüzde 3.5 olarak gerçekleşmiştir. 1980'lerin başında Türkiye dünyadaki birçok ülkede olduğu gibi, *neoliberal* bir dönüşüm yaşayarak ithal ikameci politikayı terk etmiş ve kurumsal altyapıyı hazırlayıp geliştirmeden dış ticareti ve finansı serbestleştirmeye koyulmuştur. Bunun neticesinde de Türkiye finansal krizlere çok açık hale gelmiştir. 15 yıllık süreçte yaşanan 5 ekonomik krizin arkasında daha çok bu durum bulunmaktadır. Türkiye'nin gerekli finansal ve ekonomik altyapıyı kurmasıyla birlikte 2001 sonrası dönemde Türkiye kaynaklı hiçbir ekonomik krizin yaşanmamış olması da bu görüşü destekler niteliktedir.

1980'lerin sonlarından itibaren Türkiye ekonomisinin oldukça kırılgan bir hale gelmesi ve özellikle 1990'larda hükümetlerin ortalama ömürlerinin aylarla ifade edilir hale gelmesiyle bütçe disiplininin giderek daha fazla taviz verilmeye başlanmış ve bütçe açıkları da ciddi biçimde merkez bankasından alınan avanslarla kapatılmaya çalışılmıştır. Söz konusu parasallaşma süreci de enflasyonun yükselmesinde aslan payına sahip olmuştur. Yine, 1950'lerde yaşandığı gibi, ekonomik problemler ve bütçe açıkları parasallaşmaya, parasallaşma da enflasyonun yükselmesine neden olmuştur.

Grafik 4. Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Oranları (1970-1987)

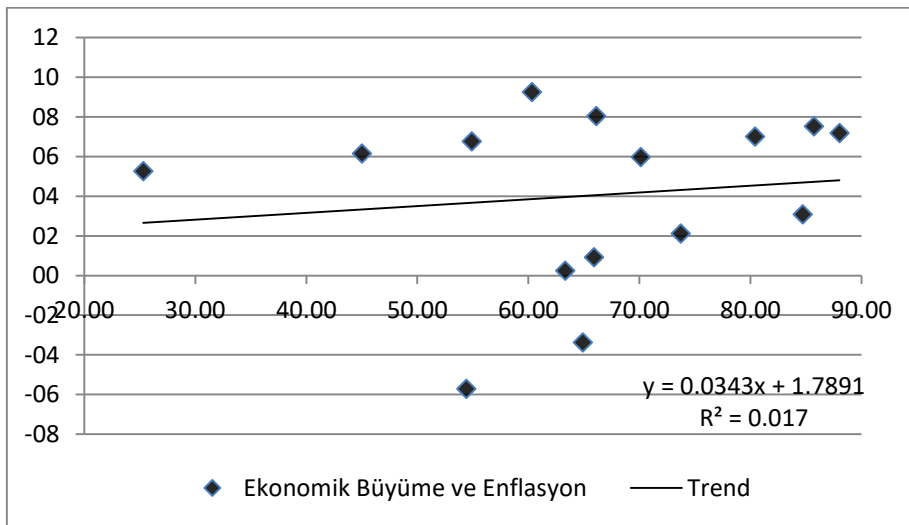

Not: Dikey eksen (y) ekonomik büyüme oranını, yatay eksen (x) enflasyon oranını göstermektedir. Ekonomik ve siyasi kriz dönemi olan ve ortalama enflasyonun yüzde 72 ile çok yüksek düzeylerde olduğu 1978-1980 dönemi dışarıda bırakılmıştır.

1997 ile birlikte hükümetin kısa vadeli avans yoluyla merkez bankasından borçlanmasının önü kesilmiş, enflasyon oranı da bu tarihten itibaren düşüş trendinde girmiştir. 2000 yılında yüzde 39'a kadar düşen enflasyon 2001 kriziyle birlikte tekrar yüzde 70 düzeyine çıksa da 2002'de 1976'dan sonraki en düşük enflasyon oranı olan yüzde 29.75'e düşmüştür. 2004'teki yüzde 9.35 enflasyonla da Türkiye'de tek haneli enflasyon dönemi 1960'lardan sonra tekrar başlamıştır.

Dönem bir bütün olarak değerlendirildiğinde, enflasyondaki artışa önemli oranda parasallaşmanın neden olduğu, ekonomik krizler ile kamu bütçesinde yaşanan problemlerin de söz konusu enflasyonist süreçleri öncellediği görülmektedir. Yine, göreceli olarak yüksek enflasyonun hüküm sürdüğü 1981-1986 döneminde ekonomik büyüme oranının yüzde 5.2 ile oldukça yüksek bir seviyede gerçekleşmesi de ekonomik büyüme üzerinde enflasyonun etkisinin kısıtlı olduğu yönünde bir izlenim vermiştir. Bu dönemden çıkarılacak ders, enflasyondaki yükselişin çoğunlukla ekonomide yaşanan diğer problemlerle eş zamanlı olarak ortaya çıktığı, bu şekilde ekonomik krizlerin veya gerilemelerin sebebi olmaktan çok sonucu gibi durduğu şeklindedir (Tatlıyer, 2016).

Grafik 5. Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Oranları (1988-2003)

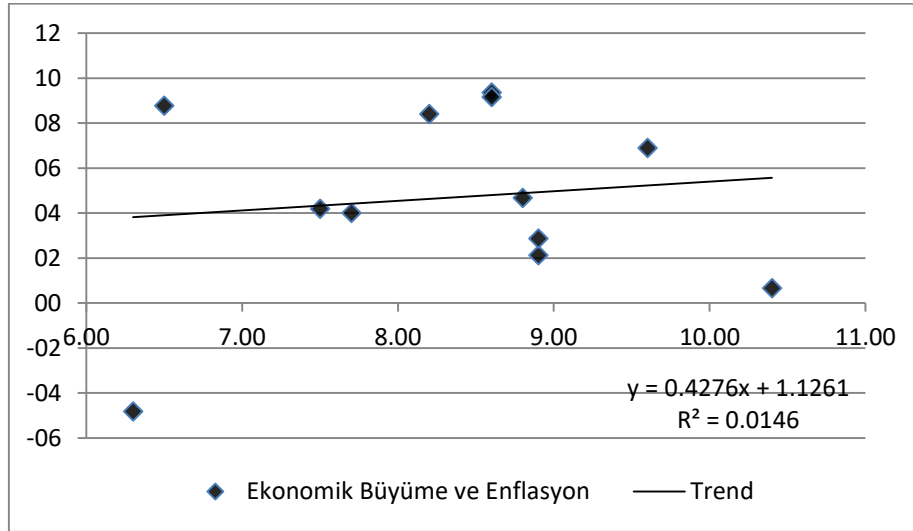
Not: Dikey eksen (y) ekonomik büyüme oranını, yatay eksen (x) enflasyon oranını göstermektedir. Enflasyonun yüzde 100'ün üzerinde çıktığı 1994 yılı dışarıda bırakılmıştır. 1988-2003 döneminde enflasyon sürekli bir şekilde çok yüksek düzeylerde seyretmiştir. Bu açıdan bu dönemi kendi dinamikleri çerçevesinde değerlendirmek önemlidir.

Grafik 5'te 1988-2003 dönemine ait ekonomik büyüme ve enflasyon oranları görülmektedir. Grafikten de rahatlıkla anlaşılacağı üzere enflasyon oranlarının çok yüksek düzeyde seyrettiği bu süreçte ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki korelasyon oldukça düşüktür. Dahası, söz konusu korelasyon da pozitifdir. Yani, bu süreçte -1994 yılı dışarıda bırakıldığında- enflasyon ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. (Belirtmek gerekir ki korelasyon nedensellik anlamına gelmez ve arada belirli yönde bir ilişkinin olması herhangi bir şeyi kanıtlamaz.) Belirtmek gerekir ki bu dönemde tam sekiz ayrı yılda ekonomik büyüme performansı yüzde 6 ve üzerinde olmuş ve bu sekiz yılın yedisinde enflasyon oranı yüzde 50'den fazla gerçekleşmiştir.¹ Bu durum, literatürdeki eşik değer çalışmalarında da görüldüğü üzere, ekonomik büyüme ve enflasyon arasında sanıldığı kadar basit ve lineer bir ilişki olmadığı yönünde önemli bir veri niteliği taşımaktadır.

4.3. 2004-2015 Döneminde Ekonomik Büyüme ve Enflasyon

Türkiye ekonomisinde 2004-2015 döneminde 1960'lardan sonra ilk defa tek haneli enflasyon görülmüştür. Bu dönemde ortalama enflasyon yüzde 8.3 olarak gerçekleşmiştir. 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de 1990'lı yıllarla ciddi bir tezat teşkil edecek şekilde siyasi istikrarın önemli ölçüde sağlanmış olması ve hükümetin de popülist yaklaşımlardan uzak durarak bütçe denkliliğine büyük önem vermesi, bir taraftan ekonomiyi olumlu etkilerken, diğer taraftan da enflasyon oranı üzerinde yukarı yönlü bir baskının oluşmasının önüne geçmiştir.

Grafik 6. Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Oranları (2004-2015)

Not: Dikey eksen (y) ekonomik büyüme oranını, yatay eksen (x) enflasyon oranını göstermektedir.

Grafik 6'da Türkiye'de 2004-2015 dönemindeki ekonomik büyüme ve enflasyon oranları görülmektedir. Enflasyon oranlarının neredeyse tüm dönem boyunca tek haneli rakamlarda kaldığı bu süreçte ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki korelasyon ilişkisi pozitif yönlü çıkmaktadır.

Belirtmek gerekir ki bu dönemde enflasyonun yükselişinin ve düşüşün arkasında küresel ölçekte petrol, hammadde ve gıda fiyatlarında yaşanan dalgalanmalar önemli oranda söz sahibi iken, nihayetinde ortaya çıkan enflasyon oranının ekonomik büyüme üzerinde (özellikle negatif anlamda) hissedilir bir etkisinin ortaya çıktığını söyleyebilmek oldukça zordur. Bu süreç dikkate alındığında, daha muhtemel olan senaryo özellikle söz konusu

¹ 1988-2003 dönemindeki düşük ekonomik büyüme performansı aslında sadece ortalama geçerlidir. Bu süreçte, ilgili sekiz yılın haricindeki yılların neredeyse tamamında ekonomik büyüme performansı oldukça kötü olmuştur. Yani, bu dönemdeki yüzde 3.4'lük ortalama büyüme performansı ilgili yılların neredeyse hiçbirini yansıtmamaktadır. Tabiri caizse, bu süreçte bazı yıllar "çok sıcak", bazı yıllar da "çok soğuk" geçmiş, dönemin tamamının ortalaması da "ılık" olmuştur.

düşük enflasyon oranlarında, ekonomik büyümenin de enflasyon oranının da *kendi yollarında gittikleri* ve birbirleri üzerindeki etkilerinin ve aradaki etkileşimin oldukça sınırlı düzeyde olduğudur.

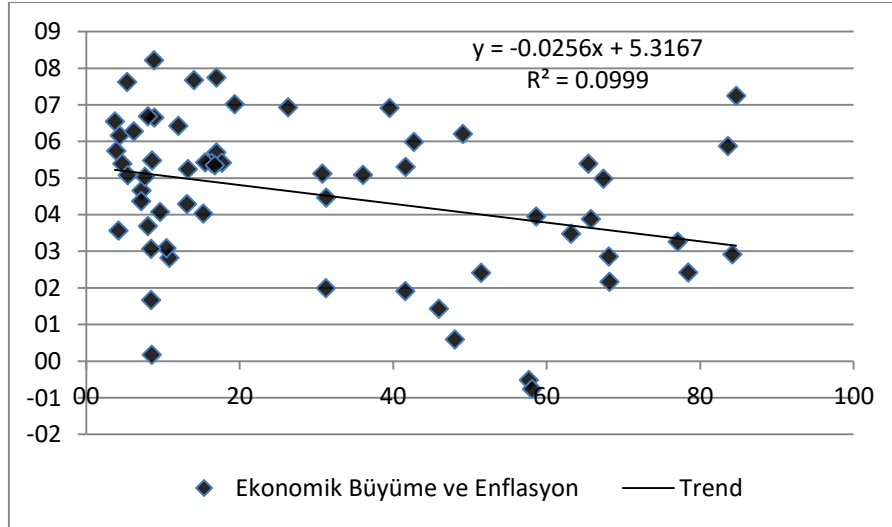
5. Genel Değerlendirme ve Tartışma

Bu çalışmada ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişki Türkiye ekonomisi özelinde incelenmiştir. Kuşkusuz ekonomik büyümeyi etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu açıdan, enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini veya etkisizliğini ayırtmak ve ortaya çıkarmak kolay bir iş değildir ve varılan sonuçlar ihtiyatla değerlendirilmek durumundadır. Öte yandan, 65 yıl gibi oldukça uzun sayılabilecek bir süreçte de ekonomik büyüme ile enflasyon arasındaki ilişki veya ilişkisizliğe dönük olarak birtakım sonuçlar elde edilebileceği de açıktır.

Birçok ampirik çalışmada, yüksek enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği şeklinde sonuçlar elde edilmesine karşın, çok yüksek enflasyona ve kötü ekonomik performansa sahip olan bazı ülkelerin analizden çıkarılmaları durumunda, aradaki varsayılan negatif ilişkinin önemli ölçüde zayıflayacağı ve hatta kaybolacağına dönük eleştiriler yapılmakta, ılımlı düzeydeki enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin olmayacağı ifade edilmektedir.

Yine, 2000’li yıllarla birlikte popüler hale gelen eşik enflasyon oranı bulmaya dönük ampirik çalışmalarda da genel olarak, yüzde 20 ve hatta yüzde 40 düzeylerine kadar enflasyon oranlarının Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisinin olmadığı yönünde sonuçlara ulaşılmaktadır. Öte yandan, ekonometrik çalışmalarda önemli bir problem teşkil eden ihmal edilen değişken hatasıyla içsellik ve eş zamanlılık hatalarının, ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki nedensellik ilişkisinin ortaya çıkarılmasında önemli güçlükler neden olmaktadır. Bu açıdan, tarihsel süreci analiz etmek, ekonometrik çalışmaları bu noktada tamamlama ve destekleme fırsatı sunmaktadır.

Grafik 7. Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Oranları (1953-2015) (3 Yıllık Hareketli Ortalama)

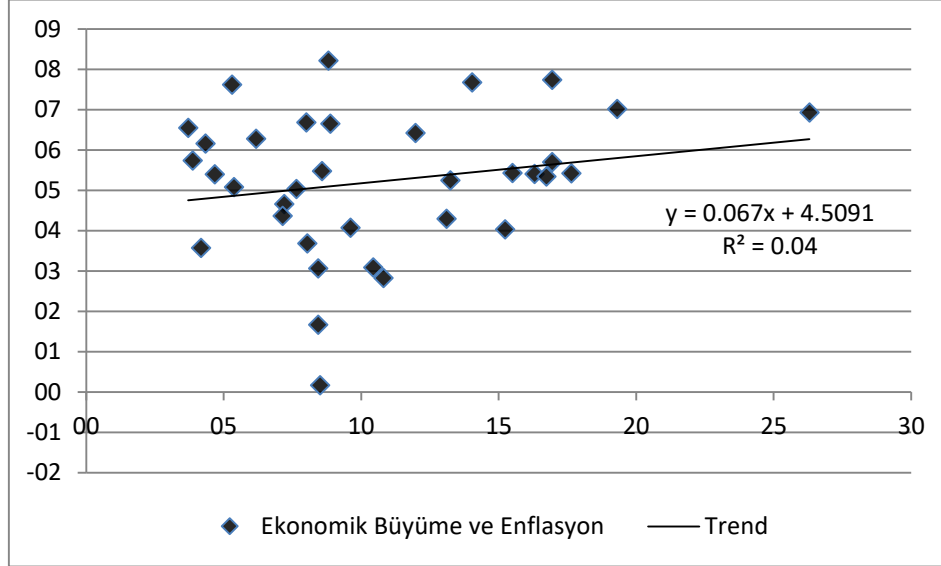

Not: Dikey eksen (y) ekonomik büyüme oranını, yatay eksen (x) enflasyon oranını göstermektedir. Üç yıllık hareketli ortalamalar söz konusu ilişkinin uzun dönemli seyrinin izlenebilmesi için alınmıştır.

Türkiye ekonomisinin 1950-2015 yılları arasındaki seyrine genel olarak bakıldığında, enflasyon ile ekonomik büyüme arasında direkt ve anlamlı bir ilişkinin olmadığı yönünde kuvvetli bir izlenim edinilmiştir. Türkiye ekonomisinde yüksek enflasyon görülen bazı dönemlerde yüksek düzeyde ekonomik büyüme sağlanırken (1956-1959 ve 1981-1986), düşük enflasyon görülen bazı dönemlerde de göreceli olarak düşük büyüme oranları yakalanabilmiştir (2012-2015). Yine, bazı dönemlerde düşük enflasyona yüksek ekonomik büyüme eşlik ederken (1960-1970), bazı dönemlerde de yüksek enflasyona düşük ekonomik büyüme eşlik etmiştir (1977-1982 ve 1998-2001).

Grafik 7'de görülebileceği üzere 1953-2015 döneminin tamamı için ekonomik büyüme ve enflasyon arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmaktadır.² Bununla birlikte, Türkiye'de oldukça uzun süreler boyunca çok yüksek enflasyon oranlarıyla yaşanmış olmasına rağmen söz konusu değişkenler arasındaki ilişkinin göreceli olarak zayıf olması ilginç bir husustur.³

Grafik 8. Ekonomik Büyüme ve Enflasyon Oranları (1953-1977 ve 2004-2015) (3 Yıllık Hareketli Ortalama)

Not: Dikey eksen (y) ekonomik büyüme oranını, yatay eksen (x) enflasyon oranını göstermektedir. Bu tabloda 1953-2015 sürecinde enflasyonun yüzde 30'un altında olduğu üçer yıllık dönemlerdeki ekonomik büyüme ve enflasyon verileri gösterilmektedir. 1951-1977 ve 2004-2015 dönemleri kesintisiz bir şekilde bu kuralı sağlarken, 1978-2003 dönemindeki hiçbir üçer yıllık dönem bu kuralı sağlamamaktadır. Öte yandan, üç yıllık hareketli ortalamalar söz konusu ilişkisinin uzun dönemli seyrinin izlenebilmesi için alınmıştır.

Peki, Türkiye'de ılımlı enflasyonun cari olduğu dönemlerde ekonomik büyüme ve enflasyon arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır? Bu soruyu cevaplayabilmek adına üç yıllık ortalama enflasyonun yüzde 30'un altında olduğu yıllara bakılmıştır. 1953-2015 döneminde söz konusu kriteri sağlayan dönemler 1953-1977 ve 2004-2015 dönemleri olmuştur. Grafik 8'de de görülebileceği üzere, enflasyonun yüzde 30'un altında olduğu dönemlerde Türkiye'de ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki korelasyon olmakla pozitifdir. Yani, Türkiye'de enflasyon yüzde 30'un altında iken ekonomik büyüme ile enflasyon arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Kuşkusuz, korelasyon nedensellik anlamına gelmemektedir. Fakat, oldukça uzun bir zaman diliminde söz konusu iki değişken arasındaki -negatif değil- pozitif bir korelasyon olması (ılımlı) enflasyon ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki hususunda genel kabul görmüş yaklaşımın yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Kuşkusuz çok yüksek düzeydeki enflasyon oranlarının ekonomi üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Yüksek enflasyon temelde belirsizliğin ciddi şekilde artmasına neden olmakta bu da paranın para olma özelliğini kısmen ortadan kaldırırken ekonomik işleyişi de bozmaktadır. Öte yandan, hangi enflasyon düzeyinden sonra paranın para olma özelliğinin ortadan kalktığı ve ekonomik işleyişin bozulduğu önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, ekonomi için uygun veya zararsız olarak görülecek enflasyon oranı iktisat politikasının da ona göre şekillenmesine neden olacaktır. Sözgelimi, ekonomi üzerinde olumsuz bir etkisi olmadığı halde zararlı olarak görülen bir enflasyon oranını düşürmek için uygulanması gereken para ve maliye politikasının bizzat kendisi ekonomi üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilecektir.

² Belirtmek gerekir ki ekonomik büyüme (GSYH artışı) yerine, kişi başı milli gelir artışıyla enflasyon arasındaki ilişkide de neredeyse tamamen aynı resim ortaya çıkmaktadır. Yer sıkıntısından dolayı ayrıca bir raporlama yapılmamıştır.

³ Bir önceki bölümde görüldüğü üzere alt dönemlerde aradaki korelasyon pozitif çıkmasına rağmen, genel tabloda negatif çıkması bir çelişki oluşturmamaktadır. Zira, her alt dönemde kendi içinde bir değerlendirme yapılırken, genel resimde bütün dönemler bir arada değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, genel anlamda ekonomik büyüme ile enflasyon arasında varsayıldığı gibi *net ve direkt* bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. 1953-2015 döneminde enflasyon yüzde 30 düzeyinin altında kaldığı müddetçe, ampirik olarak daha yüksek enflasyon daha düşük ekonomik büyüme anlamına *gelmemiştir*. Hatta enflasyonun yüzde 10 ilâ 20 arasında olduğu yıllarda ekonomik büyüme ortalama yüzde 5.7 ile Türkiye'nin uzun dönemli ekonomik büyüme oranı olan yüzde 4.7'nin epey üzerinde gerçekleşmiştir. Ortalama yüzde 70'in üzerinde enflasyon oranı görülen 1987-2001 döneminde de ortalama yüzde 3.5 ekonomik büyüme görülmüştür.

Sonuç olarak, ekonomik büyüme ile enflasyon arasında özellikle ılımlı enflasyon oranlarının cari olduğu dönemlerde olumsuz bir ilişkinin olmadığı, hatta ampirik çalışmalarda ulaşıldığı ve Türkiye'nin ekonomik tarihinde tecrübe edildiği üzere, daha yüksek ılımlı enflasyonun daha yüksek ekonomik büyümeye eşlik edebildiği görülmektedir. Yine, ancak enflasyon oranlarının çok yüksek düzeylere çıkmasıyla birlikte düşük ekonomik büyüme oranlarının söz konusu olduğu görülmektedir.

Fakat unutulmamalıdır ki yüksek enflasyona düşük ekonomik büyümenin eşlik etmesi durumu aradaki nedensellik ilişkisine dair net bir şey söylememektedir. Bu noktada nihai tahlilde iktisat teorisine ve tarihsel tecrübenin ne ifade ettiğine başvurulması elzemdir. 1987-2001 döneminde Türkiye'de siyasi istikrarsızlık çok ciddi düzeylere erişmiş, finansal ve ekonomik serbestleşmenin ve dışa açılmanın ekonomide ürettiği olumsuzluklar birçok ekonomik krizin yaşanmasına neden olmuş, yüzde 7'nin üzerinde ekonomik büyümenin sağlandığı yılları ekonomik krizler izlemiştir. Bu dönem aynı zamanda Türkiye tarihinin en enflasyonist dönemi olmuştur. Bu makalede ortaya konulan bulgular ışığında, bu durum da nedensellik ilişkisinin nihai tahlilde, yüksek enflasyondan düşük ekonomik büyümeye doğru değil, ekonomik ve siyasi istikrarsızlıklardan, diğer birçok olumsuz ekonomik performansın yanı sıra yüksek enflasyona doğru olduğu yönünde kuvvetli bir izlenim edinilmesine neden olmaktadır.

Kaynakça

- Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *The quarterly journal of economics*, 106(2), 407-443.
- Bittencourt, M. (2012). Inflation and economic growth in Latin America: Some panel time-series evidence. *Economic Modelling*, 29(2), 333-340.
- Black, D. C., Dowd, M. R., & Keith, K. (2001). The inflation/growth relationship: evidence from state panel data. *Applied Economics Letters*, 8(12), 771-774.
- Bruno, M., & Easterly, W. (1998). Inflation crises and long-run growth. *Journal of Monetary economics*, 41(1), 3-26.
- Burdekin, R. C., Denzau, A. T., Keil, M. W., Sitthiyot, T., & Willett, T. D. (2004). When does inflation hurt economic growth? Different nonlinearities for different economies. *Journal of macroeconomics*, 26(3), 519-532.
- Eggoh, J. C., & Khan, M. (2014). On the nonlinear relationship between inflation and economic growth. *Research in Economics*, 68(2), 133-143.
- Gregory, M. N., Romer, D., & Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.
- Grier, R., & Grier, K. B. (2006). On the real effects of inflation and inflation uncertainty in Mexico. *Journal of development economics*, 80(2), 478-500.
- Guerrero, F. (2006). Does inflation cause poor long-term growth performance? *Japan and the World Economy*, 18(1), 72-89.
- Gylfason, T., & Herbertsson, T. T. (2001). Does inflation matter for growth? *Japan and the World Economy*, 13(4), 405-428.
- López-Villavicencio, A., & Mignon, V. (2011). On the impact of inflation on output growth: Does the level of inflation matter? *Journal of macroeconomics*, 33(3), 455-464.
- Mallik, G., & Chowdhury, A. (2001). Inflation and economic growth: evidence from four south Asian countries. *Asia-Pacific Development Journal*, 8(1), 123-135.

- Omay, T., & Kan, E. Ö. (2010). Re-examining the threshold effects in the inflation–growth nexus with cross-sectionally dependent non-linear panel: Evidence from six industrialized economies. *Economic Modelling*, 27(5), 996-1005.
- Pollin, R., & Zhu, A. (2006). Inflation and economic growth: a cross-country nonlinear analysis. *Journal of Post Keynesian Economics*, 28(4), 593-614.
- Sala-i-Martin, X. X. (1997). I just ran two million regressions. *The American Economic Review*, 178-183.
- Tatlıyer, M. (2016). Enflasyon Neden Yükselir, Nasıl Düşer: Türkiye Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 12(30), 1-20.
- Valdovinos, C. G. F. (2003). Inflation and economic growth in the long run. *Economics Letters*, 80(2), 167-173.
- Vaona, A., & Schiavo, S. (2007). Nonparametric and semiparametric evidence on the long-run effects of inflation on growth. *Economics Letters*, 94(3), 452-458.
- Vinayagathan, T. (2013). Inflation and economic growth: A dynamic panel threshold analysis for Asian economies. *Journal of Asian Economics*, 26, 31-41.
- Wilson, B. K. (2006). The links between inflation, inflation uncertainty and output growth: New time series evidence from Japan. *Journal of macroeconomics*, 28(3), 609-620.